

LUIS GONZALEZ DE ETXABARRI, HASIERAKO EUSKALTZAIN URGAZLEA

Gasteiz, 1994.04.22

Manuel M.ª Ruiz Urrestarazu

Euskaltzaindiak, sortu zen hasiera-hasieratik, euskaltzain osoen lagungarri euskaltzain urgazle edo laguntzaileak egitea onuragarritzat jo zuen.

Asmo horrekin, 1919ko urriaren 26an, lehenengo euskaltzain urgazleak izendatu zituen. Hasierako lehenbiziko haien artean, Arabaren aldetik bi izan ziren izendatuak. Odon Apraiz Buesa eta Luis González de Etxabarri. Arabaren aldetik esan dut eta, beharbada, Arabako euskalkiaren aldetik esatea hobeto izango litzateke.

Nor genuen ba Luis González de Etxabarri hau? Luis Vicente Pedro Francisco González de Etxabarri Martínez de Mendibil Ubiden (Bizkaian) jaio zen, 1893ko urriaren 8an. Ubide, Bizkaian egon arren, Arabako muga ondoan dago, Arabako lurraldea Ubideko lehenengo etxeetaraino heltzen baita. Muga baten ondoan dauden hiri eta herri guztiak, edo gehienak behinik behin, izpiritu zabalekoak ei dira, inguruan dituzten bi lurraldeen usadio eta ekarpenak izaten ohi dituzte eta.

Ubidek, Gorbeia atarian, mendi eder horren maldetan du bere kokagunea. Gorbeiak berak Araba eta Bizkaia batzen ditu bere tolestapen geologikoan; bere tontor biribilduan, Araba eta Bizkaiko lur goienek Mendebaldeko Euskal Herria ikustatzen dute begirada batean, eta baita Euskal Herri osoko gailur nabarietak ere ikusten dituzte, han urrunean, eguraldi gardenarekin, batez ere neguan, egun argitsu, zoragarri eta garbi horiek suertatzen direnean.

Gasteizko Lautada inguratzen duten ibar eta haran maitagarri askoren artean, hor aurkitzen dugu Ubide, Undebe ibaiak eratzen duen ibar xume horretan bilduta, Gorbeiapen. Bizkaian bai, berriro diot, baina Ubide inguruko urak Arabaruntz, Ebroruntz, doazelarik. Gero ur prezia-tu horiek, gizonak egindako urtegien bidez, eta behin batez erabaki zen heinean, bizkairatuko dira berriro (hori bai dela Bizkaitik Bizkaira joatea,

Arabaren bidez kasu honetan), Bilbo eta Bilbo inguruko biztanleen beharrei aurre egin ahal izateko.

Honela da gure geografia eta baita guk egindako hiri eta lurralde antolaketa ere. Bizitza uhinkorra omen da eta aski bihurgune du.

Araba eta Bizkaia artean osatzen den marko ikusgarri hori aurkeztea beharrezkotzat jo dut, gure omenaldi-egun honetan goraiatzeko Luis González de Etxabari euskaltzain urgazlearen bizitza eta sentimenduak errazago ikusteko eta azaltzeko. Gizona gizonak berak eta bere inguruko paisaiak egiten omen dute.

Luis González de Etxabarrik, bizkaitarra jaiotzez eta arabarra jatorriz, bere lehenbiziko urratsak Ubide eder horretan egingo ditu eta bere belarriek, erdaraz gain, horko euskara berezia entzungo dute, Araba bizkaiera edo zuzenago nahi bada Gorbeia aldeko goi-bizkaiera, Ubide, Otxandio, Oleta, Legutio, Elosu, Nafarrate, Urrunaga, Goiain, Urbina eta ordurarte Zigoitiko herrirka batzutan mintzatzen zen hizkera hunkigarrria.

Luis González de Etxabarriren aita, Ramón González de Etxabari, Gasteizkoa zen, eta ama, Juana Martínez de Mendibil, Eskoriatzakoa; aiton-amonak, aitaren aldetik, Gasteiz eta Frías (Burgos)-koak ziren, eta, amaren aldetik, Okariz eta Legutiokoak. Aitak Medikuntza estudiatu zuen eta, behin osagilea izanez gero, urte batzuk Ubiden egin zuen lan. Handik Gasteizera joan zen eta berarekin batera familia osoa. Gasteizen estudiatu zuen Luisek batxilergoa. Hurrengo pausoa Lege estudioak egi-
tea izango da eta ordurako bilboratuko zen.

Bilbo izango da Luisentzat bere agerpen publikoa ikusiko duen hiria. Mende honen hasierako Bilbo zabala (gaur estua bihurtu dugun Bilbo hura) izango da Luisen urte hoberenen hiria.

Luis González de Etxabarrik estudio eta lanak eginez gain, kazetaritza zuen batez ere gogoko, lan adoretzu hori politikazko ekintzarekin batera trebe egiten zuen eta. Luisi, gaztetasun sasoiaren izanik, urte horiek oparo gertatu zitzaizkion, bere barrutik zerizkion kemen eta sormena literatur eta zabalkundeko idazlanetan gauzatuz.

Euskal Herrian, eta baita beste herri askotan ere, maiz ikusi ditugu idazleak izen berri eta egokiak bilatzen, eta, sarri askotan, bilakizun horretan ere, euren bururako izen egokienaren aurkikuntzan ahalegintzen. Horrelaxe egin zuen Luis González de Etxabarrik, "Aizkibel'dar Bingen" izen trinkoa beraren bururako izengoitiz hautatu zuenean. Izen honekin euskaraz egindako lanak sinatuko ditu eta "Vicente de Aizkibel"arenarekin erdarazkoak.

Behin izena hautatuz gero, bere ideia, sentipen eta burutapenak hitz idatzien bidez agertuko ditu. 1915ean, 21 urterekin, “Euzkadi” aldizkariaren urteko II. alean bere lehenengo lana ikusiko dugu; euskal abertzaletasuna gorpuztu zen lehenbiziko egunetatik gaurdaino bizi iraun duen bitasun kezkarri baten galdera aukeratuko du lan horren izenburuz: “Euskaldunak ala euzkotarak?”, euskaldun euskaltzale baten kezka, euskarak dirauen bitartean, gai iraunkor honi buruz azaltzen dizkigu eta.

1916an “Eusko Gaztedi”-ko burukidea izendatua izango da eta erakunde horren alde lan eta behar politikoak gogotsu egingo ditu. Urte horretan bertan “Idearium” aldizkarian “Renacimiento euzkérico” artikulua idatziko du.

1917an “Aizkibel’dar Bingen”en lehenengo liburuak argia ikusiko du; kontu liburu bat zen lehenbiziko hau: *Ipuin aberkoyak*, Grijelmo-n argitaratua. Izenburuak dioen legez, *Ipuin aberkoyak* liburu honetan Luis-ek Aberriarekiko zuen atxekimendua kontu mamitsueta eratzten digu.

Urte berean, 1917an, Bilboko *Hermes* kultur aldizkaria Luisen aldizaldiko lan literarioak agertzen hasiko da. Urte haretan, *Hermes*-en bost poesia agertuko dira, “Eduñe”, “Ni...non ni”, “Eunlarija”, “Ama-semeak”, “Agurra”, gabonetako kantu bat, “Seaska abestija”, eta Zuloagaz artikulua bat. *Euskal Esnalea* aldizkarian “Illobea” olerkia idatziko du.

1918an beste liburu bat eskainiko digu, *Uretxindoña* izenarekin, Grijelmo-n bertan argitaratua; liburu baikor eta kantakor gertatzen zaigu *Uretxindoña* hori. Honez gain, zazpi olerki agertzen ditu “Aizkibel’dar Bingen”ek *Hermes*-en, “Guiard”, “Mosuba”, “Donostia”, “Zegaitik-ete?”, “Bakea”, “Otza” eta “Regoyos”, lan bat, “Zindoen batzaña” eta Kirikiño ren *Abarrak* liburuari buruzko artikulua bat idazten du *Hermes*-en bertan.

1919an euskarazko zazpi olerki argia ikusiko du *Hermes*-en, “Ezau-nak”, “Biotzen bila”, “Gogo eresitsua”, “Lora zimela”, “Lora jauñtia”, “Abestia” eta “Ilunabaña”, eta erdarazko poesia bat, “Canto a Sabino” izenekoa, handik bederatzi urte, 1928an, *Patria Vasca*-n berrargitaratuko dutena.

Euskaltzaindiak bere lehenbiziko pausoak ematen zituen, eta, urte hartan, 1919an, urriaren 26an, gure Luis González de Etxabari euskaltzain urgazle izendatu zuen, arabar bizkaiera hizkeraren izenean, Ubideko Luis González de Etxabari, Gasteizkoa zen Odon Apraiz Buesarekin batera, hasieran genion bezala.

Euskaltzain urgazlea izan ondoren, idazteko gogoz jarraituko du “Aizkibel’dar Bingen”ek, bai alor literarioan eta baita lan eta zeregin politikoan ere. 1920an “Ezaugoa” olerkia idazten du *Hermes*-en eta aldizkari berean, eta antzerki arloan oraingoan, bere lehenengo saioa aurkez-

ten digu; antzerki lan labur bat, “Jai Alai” izenekoa. Hiru urte lehenago aipatzen genuen euskaraz idatzitako *Ipuin abeĥoyak* liburua oinarri hartuz, 1920an erdarazko *Cuentos patrióticos* liburua argitaratuko du Bilboko Editorial Vasca-n.

1921ean bi poesia agertuko ditu *Hermes*-en, “Irudia” eta “Aterik-ate” izenekoak, eta beste bi *Euzko Deya*-n, “Ituna” eta “Egija” izenekin. Urte hartan erdarazko bi libururen kritika egingo du *Hermes*-en, J.C. Gortazar-en *Bilbao a mediados del siglo XIX* eta Arana eta Conde-ren *Fraternidad vasco-histórica* liburuena, hain zuzen.

1922an Luis González de Etxabari ezkonduko da, 1922ko urtarrilaren 21ean, Santiago parrokian, 1949an Bilboko katedrala izango zen eliza gotiko ikusgarri horretan. Luisek 28 urte zituen.

1920. hamarkada hori aldaketa askorena izango da mundu osoan, batez ere Europan eta Ekialde Hurbilean. Brest-Litovsk, Versailles eta Saint-Germain tratatuak sinatu berriak ziren eta germaniar eta errusiarren artean estatu mordo bat eraiki zen. Batzuk tradizio zaharrekoak edo ondo sortuak, Polonia, Lituania eta Finlandia, esate baterako; beste batzuk, berriz, aski era zailtan egindakoak, hala nola, Txekoslovakia eta Serbia, Kroata eta Eslovenoen Erresuma, geroxeago Jugoslavia izango zelakoa. Otomanoen Inperioaren suntsipenak beste inperio batzuren zabaltea ekarriko du, batez ere ingelesa eta frantsesarena, II. Gerra Mundiala etorri arte; baina hor somatzen ditugu pil-pilean, gero pol-polduko ziren arazo larri batzuk: Palestina, Jordania, Libano, Siria, Irak, Kuwait eta Arabiako zenbait jaurerri. Mendebalerago itzuliz, Éire-ren “Home Rule” zelakoa lehenbizi eta segidako burujabetza edo independentzia adibidea izango zen egun haietako hainbeste estatu gabeko nazionalistentzat.

Esandako hori dena politikari bagagozkio. Era berean, ohiturak eta usteak ere aldatuz joan ziren, eta mende honen hasierako sufragista edo emakume botozale famatu haiek, urratsez-urrats, emakumegoaren gorakada astirotsua ikusiko zuketean, bizitza luze xamarra izanez gero. Gorakada hori hanketatik hasi zen itxuraz, gonon luzeera moztuz, burura heldu zen berehala, “à la garçonne” ile mozketarekin, eta, batzuek uste baino laisterrago eta sendoago, kontzeptu eta usadio asko nabarmen aldatu ziren.

Faxismoa ere orduan hasten zen. “Camicie nere” haiek jarraitzaileak izan zituzten. Eta Espainian Alfontso XIII.ak amu hori irentsiko zuen, 1923ko irailean, Primo de Rivera generalaren “coup d’État” hura onartu zuenean, parlamentarismoa zazpi urtetarako alboratuz.

Gure gizona, Luis González de Etxabari, urduria zen eta inguru guzti horren giroak hura ere influentziatuko du. Eusko Alderdi Jeltzalea-

ren zatiketa gertatu zen, eta *Aberri* egunkaria sortzen denean, hor ikusten dugu “Aizkibel’dar Bingen” kazetaritzan iharduten, batez ere euskarazko artikuluak egiten. 1923an *Aberri* zuzentzera helduko da eta, hurrengo urtean, Eusko Abertzale Ekintzakoekin lan egiten ikusiko dugu. Azken erakunde honen aretoan hitzaldi deigarri eta poetiko bat eskainiko du, “Arana Goiri, bardo de la patria” izenarekin, 1924ko azaroaren 30ean.

Euskadiko giroa hertsituz zihoala, halabeharrez, eta Luis González de Etxabarrik Ameriketako bidea hartzea erabakitzen du. Hango lur zabalagoak, hemengoekin gonbaratuz, izpirituz ere zabalagoak izango zitzaizkion esperantzarekin hartzen du Luisek Argentinarako itsasontzia.

Betiko izango zitzaion argentinaratze hura. Ez zen berriro Euskal Herrira itzuli eta emaztea eta alabak ez omen zituen gehiago ikusi.

Argentinara heldu bezain laister, 1925ean, Euskadirekiko maitasunak eraginda, eta Sebastián de Amorrortu-ren moldiztegian, Arana Goiri-ri buruz emandako azken hitaldia argitaratuko du eta, etxe berberaren bitartez, berak egingo duen azken liburua agertuko digu, “Cantos de Euzkadi” izenarekin.

Ordutik aurrera, Argentinan kazetari gisa biziko da. *La Nación* argentinari egunkari famatuan lan egingo du, bere erretirapena etorri arte. Ingeles eta frantsesetik itzulpenak ere egingo ditu, bizitzaren beharrei aurre egiteko.

Ameriketako, Argentina eta Mexikoko, eusko aldizkari askotan idatziko du “Vicente de Aizkibel”ek: *Mundial*, *Euskalduna*, *La Baskonia*, *La Nación Vasca*, *Patria Vasca*, *Vida Vasca* eta *Euzko Enda*-n.

Euskarazko lanak ere aldiro-aldiro egiten jarraituko du, batez ere olerkiak idatziz, eta *Egan*-en poesia batzuk agertuko dira. 1956an *Vida Vasca*-n *Illezinak* euskarazko olerkia idatziko du, 1928an “Gente inmortal” bezala ezagutu genuena.

Azkenean, Luis González de Etxabari Buenos Aires-en hilko da, 1971ko abuztuaren 7an, 77 urte zituelarik.

Ohore “Aizkibel’dar Bingen”i, gizon kementsu eta adoretzu honi, arabar bizkaieraren edertasuna maitatu zuen euskaltzain urgazle ohoregarriari.